

Dějiny vzdělanosti na sjezdu historiků v Olomouci (13.–15. 9. 2017)

Olomouc letos hostila po tři dny velké zástupy českých historiků, kteří přijeli, aby zde ve zdech historických budov i v moderním konferenčním centru předvedli svým kolegům výsledky vlastní práce a podělili se informacemi o aktuálních trendech historického bádání. Již jedenáctý sjezd se skládal vedle zahajovací přednášky hostující americké profesorky Lynn Hunt a závěrečného plenárního zasedání z tří hlavních sekcí a osmi desítek volných panelů.¹ V rámci nich přišla na program také tematika dějin vzdělanosti, a to nejen ve smyslu dějin nižšího školství a univerzit, ale i vzdělanosti v širokém výměru toho pojmu. Zaměříme se právě na tuto oblast, která je předmětem zájmu našeho časopisu.

Na prvním místě je třeba poreferovat o samostatném panelu věnovaném dějinám vzdělanosti a vzdělávání v ČR. Organizátoři a garanti panelu – doc. Martin Holý (Historický ústav AV ČR) a dr. Petr Kadlec (Centrum pro hospodářské a sociální dějiny Ostravské univerzity) – vymezili jeho program jako bilanci stavu a formulování perspektiv výzkumu v této oblasti. V tomto ohledu přímo navazovali na předchozí bilanci představenou na Sjezdu historiků v Hradci Králové v r. 1999.² Dodejme zároveň, že výsledná podoba olomouckého panelu vznikla spojením dvou původně navrhovaných a podobně zaměřených panelů, na jejichž přípravě se podíleli také doc. Miroslav Novotný (Filozofická fakulta Jihočeské univerzity) a dr. Marek Ďurčanský (Ústav dějin a archiv UK). Jednání proběhlo ve třech blocích, v rámci nichž zaznělo 12 referátů.

První blok byl zaměřen převážně na prameny k dějinám vzdělanosti a jejich zpřístupňování. B. Zilynská a M. Ďurčanský se pokusili představit hlavní ediční počiny související s tradičními středoevropskými univerzitami (Praha, Krakov, Vídeň) předmoderní doby, včetně výhledů do nejbližších let a s vazbami na proběhnuvší i plánovaná jubilea. Příspěvek I. Hlaváčka byl shrnutím současného stavu výzkumu středověkých knihoven v českých zemích a svého druhu také vyznáním obdivu ke knize jakožto historickému fenoménu. Naopak možnosti moderních „digital humanities“ na příkladu rekonstrukce raně novověkých učeneckých korespondenčních sítí byly předmětem zájmu V. Urbánka; konkrétně byly představeny oxfordské projekty Cultures of Knowledge a Early Modern Letters Online, resp. evropský projekt Reassembling the Republic of Letters. N. Morávková uzavřela blok příspěvkem zaměřeným na odborné biografie osobností z oblasti dějin vzdělanosti a prameny k nim, zejména možnosti využití oral history. V diskusi k celému bloku rezonoval především potenciál (ale také nemalá úskalí) moderních způsobů zpřístupňování a digitálních médií vůbec.

I následující blok vzhledem k nepřítomnosti jednoho z avizovaných přednášejících sestával ze čtyř referátů. M. Holý se v příspěvku připraveném společně s M. Holou zamýšlel nad současnými trendy a perspektivami v oblasti výzkumu dějin středověké a raně novověké vzdělanosti – i tady samozřejmě došlo na výzvy digitálního věku. Chronologicky i tematicky na něj plynule navázal druhý z garantů panelu P. Kadlec, který se zabýval obdobím od 18. století po současnost. Výstižně přitom rozlišil přístupy tradičních dějin školství od možnosti komplexnějšího pojetí, jež dnes již mezi publikovanými texty nejsou výjimkou.

¹ Abstrakty jsou k dispozici na webu: <http://historieolomouc2017.upol.cz/hlavni-zasedani/>; <http://historieolomouc2017.upol.cz/kongresove-volne-panely/> <ověřeno 5. 9. 2018>.

² Práce z Archivu Akademie věd, roč. 7, 2002 (vyšlo 2003).

Škálu různých konkrétních přístupů v praxi následně představil na příkladu francouzské historiografie a „nových dějin školství“ J. Hnilica. Přehledový charakter měl příspěvek M. Bahenské zaměřený na vzdělání a vzdělávání žen ve středoevropském prostoru – téma, které je zjevně na vzestupu.

Poslední blok přinesl čtyři metodologicky orientovaná vystoupení, založená ovšem na konkrétních badatelských zkušenostech a projektech. Tak byla v příspěvku M. Novotného na příkladu jižních Čech tematizována problematika regionálního školství, zejména v souvislosti s vazbou na konkrétní lokální urbánní centrum (České Budějovice). Komplexně pojatý výzkum inteligence v dlouhém časovém úseku druhé poloviny 19. a první poloviny 20. století byl představen A. Pokludovou na příkladu Ostravska. Dějinami medicíny jakožto tradiční, ale zároveň trvale atraktivní oblasti dějin vzdělanosti se zabýval P. Svobodný. Závěrečný příspěvek T. W. Pavlíčka byl zaměřen na problematiku kolektivního vědomí a generačních diskurzů ve vědě (a to zejména na příkladu české astronomie). Následující diskuse byla velmi živá a vracela se k řadě konkrétních metodických problémů a metodologických podnětů jednotlivých příspěvků.

Větší část příspěvků z panelu k dějinám vzdělanosti by měla vyjít jako monotematické číslo AUC-HUCP. Snad bude z výsledku zřejmé to, co se přinejmenším části účastníků během jednání jevílo jako rozhodně přínosné – propojení badatelů od nejstarších období po současnost umožňující alespoň v hrubých obrysech vnímat dějiny vzdělanosti v českých zemích jako celek.

Zásadní příspěvky k dějinám vzdělanosti v 19. a 20. století se objevily též v dalších sekcích, byly tedy nahlíženy z jiných úhlů pohledu nebo v rámci jiných diskurzů. Sekce *Vytváření sociálních sítí, jejich význam a role při utváření moderních společností* věnovala velkou pozornost také tzv. vzdělaneckým profesím, jednomu z významných segmentů širšího vymezení dějin vzdělanosti (vzdělaneckým profesím/inteligenci se věnoval také výše zmíněný metodologický referát A. Pokludové). V programu této sekce byly avizovány referáty mj. o moravských advokátech na přelomu 19. a 20. století, učitelích základních škol a středoškolské struktuře v rakouském Slezsku na přelomu 19. a 20. století. Specifické postavení v rámci sekce měl referát J. Mareše o trvalém působení sociálních sítí vytvářených studenty německých vysokých škol v českých zemích v rámci tzv. buršenshaftů.

Velmi blízkou dějinám vzdělanosti byla sekce *Vědecké poznání a příběh pokroku jako mýtus moderní doby* garantovaná doc. M. Francem (MÚA AV ČR) a prof. J. Hanušem (HÚ MU Brno). Tezi o vědeckém pokroku jako „mýtu moderní doby“ nejlépe odpovídaly brilantní referáty J. Hanuše *Kritikové mýtu a pokroku* a L. Fasory *Pod tlakem přírodních věd – poznámky k jednomu mýtu humanitních věd 20. století*. Dva na sebe tematicky navazující případové referáty se zabývaly počátečními obdobími ČSAV (A. Jünová Macková, M. Franc). Úvodní teoretičtější referáty se dvěma případovými propojoval dobře vypointovaný referát T. Hermanna o „roli politických náboženství“ (na příkladu tzv. mičurinské biologie v ČSR).

O aplikaci metod orální historie v oblasti soudobých dějin vzdělanosti, respektive dějin vědy, jsme se mohli poučit u kolegů orálních historiků v jejich sekci. J. Hlaváček zde představil několik konkrétních (vy)řešených projektů v referátu *Intelektuální elity jako předmět orálně-historického výzkumu. Metodologická úskalí a jejich možná řešení* (nejbližší autorovi této části zprávy byla informace o výzkumu vědecké komunity soudních lékařů).

K dějinám vzdělanosti se vztahovaly i další bloky či jednotlivé referáty. V rámci panelu *Osobní a kolektivní biografie v prostředí digital humanities* pracovníci ÚDAUK P. Cajthaml a L. Vašková přednesli příspěvek *Databáze univerzitních studentik jako nástroj prosopografického a biografického výzkumu*. Referující v úvodu shrnuli možnosti zpřístupnění a digitalizace pramenů týkajících se univerzitních studentů v moderní době včetně jejich možného databázového zpracování. Představili nejvýznamnější domácí a zahraniční projekty a přiblížili dlouhodobě probíhající projekt digitalizace studentik pražských univerzit z let 1882 až 1945,³ který realizuje Archiv Univerzity Karlovy. V následné diskusi byla probírána širše možného využití takto zpřístupněných pramenů a limity databázového zpracování rozsáhlých souborů digitalizovaných archiválií s osobními údaji.

Ve stejném panelu vystoupil se svým příspěvkem *Biografické a evidenční prameny dokumentující působení kapucínských řeholníků v českých zemích (1600–1800) a možnosti jejich využití* také další pracovník ÚDAUK M. Brčák. Popsal prameny, jež se dají využít k sestavení životopisů kapucínů žijících v českých zemích v období raného novověku, a prezentoval i konkrétní výsledky získané z jejich výzkumu, např. geografický a sociální původ kapucínů, průměrný věk, ve kterém vstupovali do řádu a jehož se dožívali, systém vzdělávání v rámci řádové formace, jazyková vybavenost bratří či četnost migrace mezi řeholními domy atd. Tyto závěry, kde to bylo možné, komparoval se situací v jiných řeholních řádech.

V programu dalších panelů se objevila tematika vzdělanosti a vzdělavců starší doby. K univerzitě měly vztah všechny příspěvky věnované středověkým univerzitním mistrům a jejich literární tvorbě, soustředěné především v panelech *Století změn* (P. Cermanová, K. Voleková, P. Soukup) a *Koncily 15. století* (D. Coufal, O. Matys, A. Pálka). Mistři zde vystupovali jako exegeti Bible, kazatelé, nebo také diplomaté (především v souvislostech zápasu konciliarismu a papežství). M. Dekarli (panel *The History of Bohemian Reformation – Interdisciplinary Approaches*) přednesl úvahu na téma tzv. předchůdců Husových a L. Mazalová se ve stejné sekci věnovala kázáním v kapli Betlémské.

Na specifika výuky středověkých notářů v rámci vyšehradské notářské školy se na sjezdu zaměřil D. Havel v rámci sekce *Vera ac falsa discernere. Nové promyšlení starých disciplín*.

Specifickou formou vzdělávání je cestování, spojené s krátkodobějšími zastávkami ve vzdělávacích zařízeních navštívených zemí. Této problematice se účastníci sjezdu věnovali v rámci sekce *Dějiny cestování či dějiny turismu?*. Z příspěvků je třeba vyzdvihnout zejména vystoupení M. Lenderové, zaměřené na cesty českých cestovatelek (napříč sociálními vrstvami) do Itálie v 18.–20. století, a referát I. Korbelařové, věnující se privátnímu cestování urozených žen v předmoderní době. V obou zazněly četné zmínky o návštěvách vedle památek též výchovných a vzdělávacích institucí. Také problematika počátků organizované turistiky a souvisejícího spolkového života v 19. a na počátku 20. století, která byla v rámci sekce přítomna v příspěvcích Marcely Týřové, Martina Pelce a Martina Vostřela, má k dějinám vzdělanosti blízko – řada protagonistů počátků turistiky se rekrutovala z prostředí studentstva a lokálních intelektuálních elit.

Otázky dějin vědy a vzdělanosti nezůstaly stranou ani v rámci sekce *Rusko a Evropa, dependence a protiklady. Možnost paralelních pohledů?*. Ve svém příspěvku *Rusko a střední Evropa v 18. století* se jich dotkl F. Stellner, který upozornil na vzájemnou provázanost

³ Výsledky projektu jsou přístupné na adrese: <http://is.cuni.cz/webapps/archiv/public> <ověřeno 6. 2. 2018>.

středoevropského a ruského vědeckého prostředí, neboť počátky ruské akademie věd i moskevské univerzity jsou neodmyslitelně spjaty s vědci pocházejícími zejména ze středoevropských německy mluvících oblastí.

V rámci sekce *Kulturní fenomény ve středoevropských dějinách: obraz, komunikace, jednání* byl přednesen J. Lachem a T. Borovským v souvislosti s dějinami vzdělanosti velice zajímavý příspěvek *Podoby komunikace a jednání v české historické obci první poloviny 20. století*, který se týkal mj. výuky historických oborů na československých univerzitách. Ty byly jedněmi z center, kde se utvářela česká historická věda v tomto období.

Na závěr tohoto shrnutí můžeme formulovat představu o hlavních trendech současného výzkumu dějin vzdělanosti. Pro středověk dominuje v aktuálním badatelském snažení výzkum literárního díla jednotlivých vzdělavců. Počínaje raným novověkem je cítit razantní nástup moderních médií – digitalizace, databázové postupy apod., pro moderní dobu pak oral-history přístup. Dalším trendem je ústup od tradičních dějin školství k modernějším postupům přihlížejícím k společenskému síťování a komplexnějšímu pojetí výzkumu inteligence různých dob a segmentů společnosti (např. vzdělaneckých profesí). Zdůrazněna byla i proměna generačních diskurzů ve vědě, mezi něž můžeme zahrnout např. mýtus pokroku ve vědě. Bilance obsáhla jak badatelské výsledky, tak rovinu jejich komunikace směrem k veřejnosti, zvláště v rámci školní výuky a vysokoškolského studia. Sjezdová jednání tak splnila svůj účel informovat, vytvořit kontakty a formulovat vize dalšího postupu.

*M. Brčák – P. Cajthaml – M. Ďurčanský –
M. Sekyrková – P. Svobodný – L. Vašková – B. Zilynská*
doi: 10.14712/23365730.2018.59